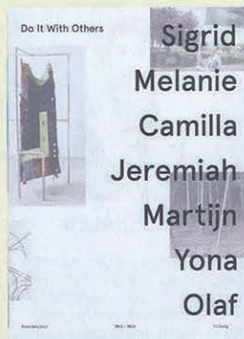
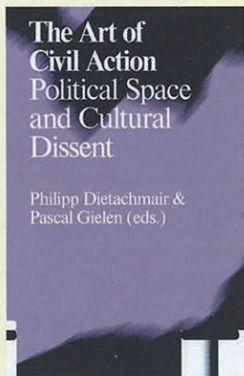

bijvoorbeeld, 'PIN' van Kurt Schwitters en Raoul Hausmann en de eerste Engelse vertaling van 'Ubu Roi' van Alfred Jarry. Een groot deel van het fonds bestaat uit nieuwe teksten, veelal van Stefan zelf. Zoals een werk over semantische poëzie. Een term en techniek gemunt door de schrijver, waarbij de sleutelwoorden in een gedicht worden vervangen voor hun woordenboekdefinities, waardoor er als het ware een 'gedicht onder het gedicht' zichtbaar wordt.

'Hun publicaties', zo vermeldt de inleiding 'onderscheiden zich door uiterst vindingrijk en creatief gebruik van allerlei vaak geïmproviseerde technieken en materialen en door experimenteren met de verhouding tekst en beeld.' Zo worden de eerste uitgaven gedrukt op een kleine handpers die in de gang van de Themersons in Londen stond. De 'weigering om zich te conformeren', door Stefan ooit zo beschreven, kenmerkt de uitgeverij. Daar wijst ook de naam op, een vertaling in het Latijn van het Engelse Jabberwocky, naar Lewis Carolls nonsensgedicht.

Kleine uitgeverijen hebben iets fascinerends. Er spreekt liefde uit. Voor de literatuur, de kunst, maar zeker ook voor het boek als product. Als tastbaar object, dat niet alleen om de woordelijke en verhalende inhoud gaat, maar vooral om het boek zelf. Een boek dat niet alleen tekst is maar de leeservaring vergroot, omdat het een boek is. Bovendien omdat het een boek is. Godel leverde dat niet op. Door de bank genomen is het allemaal oud papier. Met het verschil dat goed verzorgde en met liefde gemaakte boeken vaak niet bij het oud papier belanden, en die van grotere uitgeverijen op den duur wel. Het ontwerp van de boeken van Gaberbochus getuigt, zoals Doeschka Meijns in de inleiding al zegt, van een 'begrip voor de kracht van het geschreven woord'. Enige minpunt aan deze biografie is dat het doet verlangen naar de soms zeer moeilijk verkrijgbare uitgaven van deze uitgeverij. Alhoewel dat de bezorgers van dit prachtboek niet te verwijten valt, en eerder een pluspunt genoemd kan worden. Petje af voor Huis Clos. (jn)

Walter van der Star, Jasja Reichardt en Nick Wadley, *Biografie van een uitgeverij / Biography of a Publishing House.* - Stefan & Franciszka Themerson & Gaberbochus. (Rimburg/Amsterdam: Uitgeverij Huis Clos, 2017)

BESCHAAFD PROTEST

Kunst is een prachtige manier om emoties op te roepen en daarmee burgers te activeren. Organisaties in het nieuwe maatschappelijk middenveld nemen steeds meer de verantwoordelijkheid om transnationaal en sectoraal verbindingen te leggen om met kunst te laten zien dat een andere wereld mogelijk is. Om Herbert Marcuse te parafaseren: er is niet zoiets als een alledaagse werkelijkheid, dingen hoeven niet te blijven zoals ze zijn. Philipp Dietachmair en Pascal Gielen komen in de culturele boekenserie 'Antennae-Arts in Society' met 'The Art of Civil Action, Political Space and Cultural Dissent'. Het boek koppelt cultuurtheorie aan beschrijvingen van de culturele praktijk in verschillende landen (Canada, Frankrijk, voormalig Joegoslavië, Kroatië, Polen, Rusland, Spanje, Turkije, Verenigd Koninkrijk) en bevat kernachtige conceptuele illustraties van Dan Perjovschi. In het eerste deel van het boek wordt ingegaan op wat 'beschaafde culturen' nu precies

zijn. De auteurs stellen in hun openingshoofdstuk dat er in de openbare ruimte een civiel domein (*civil space*) ontstaat in het grijze gebied tussen wat mag (*civic place*) en wat niet mag (het criminele domein): een plek waar burgers dingen kunnen initiëren waar de staat nog niet aan gedacht heeft en waarvoor er geen geïnteresseerde markten zijn. Hierbinnen kan men via acties aangeven dat iets nog niet (voldoende) bij wet geregeld is. Pascal Gielen en Thijs Lijster formuleren een weg waarlangs burgerinitiatieven zich ontwikkelen. Ze laten zien dat de organische, door hen *civil sequence* bestempelde, ontwikkeling loopt van een basisemotie - bijvoorbeeld angst of irritatie over iets - naar een eerste geleidelijke rationalisatie ervan. Door communicatie van het probleem kan men zien of het een collectief ervaren probleem is, de positionering hiervan in een publieke sociale context eindigt in (zelf-)organisatie. Door deze *civil actions*, bijvoorbeeld straatprotesten, wordt de cultuur steeds weer opengebroken en vernieuwd. Ivan Krastev stelt echter dat een te vage boodschap van protestbewegingen zoals het naar democratie verlangende 'We are the People' geconcretiseerd zou moeten worden. Vaag gearticuleerd ongenoegen loopt de kans om door gevestigde autoriteiten te worden gekaapt door een ander verhaal van te maken. In Rusland kwamen bijvoorbeeld protesten in 2011-2012 tegen ondemocratische (verkiezings-) praktijken voort uit een gevoel als burgers niet voor vol te worden aangezien: de waardigheid van Russische burgers wordt vervolgens volgens het Kremlin onmogelijk gemaakt door de internationale gemeenschap die de onafhankelijkheid van Rusland bedreigt, en niet door het *old boys network* dat op het pluche zit. Max Haiven gaat in zijn geëngageerde artikel dieper in op wat beschaving en barbaari nu precies zijn. De westerse mens zou moeten leren erkennen dat er andere vormen van beschaving mogelijk zijn en dat die onder meer nog verborgen zouden kunnen liggen in de te weinig bestudeerde inheemse kosmologieën. Instituten in het maatschappelijk middenveld zijn belangrijk om een beschaafd pad te kunnen volgen. Cornelis Castoriadis noemt ze mooi 'de solidarificatie van de verbeelding in duurzame vormen' en verwijst daarmee naar erupties van magma die stollen tot steen.

Het is interessant om te zien dat in het geval van opvang van vluchtelingen er een diversiteit aan opinies en mensen bijeen worden gebracht die normaal langs elkaar heen leven door de verzorging in de media. Tijdens dergelijke momenten wordt kunst steeds effectiever in de samenleving ingezet om een passieve negatieve energie om te zetten in een actieve positieve energie die mensen mobiliseert. Al met al worden ook kunstenaars steeds meer burgers en vice versa om zo meer invloed te kunnen uitoefenen op de cultuur: het onderscheid tussen publiek en auteur begint te vervagen. In Nederland heeft Stichting Incubate jarenlang het artistieke experiment opgezocht op diverse plekken in de samenleving. In het rijk-geïllustreerde boekwerk 'Do It With Others' (DIWO) doet de organisatie verslag van het kunstproject dat tussen 2015 en 2016 plaatsvond en in de zomer van 2016 in en om Tilburg werd gepresenteerd aan het publiek. Een zevental kunstenaars maakten in samenwerking met andere performances en installaties op locaties rond de stad. Een aantal daarvan sluiten direct aan bij het idee van *civil action*. Yona Friedman bouwde bijvoorbeeld een tijdelijk sculptuur bestaande uit gastvrije open flexibele ringmodules die door een ieder oneindig uitgebouwd zouden kunnen worden. Echte gastvrijheid zit hem volgens hem niet in de mogelijkheid om de plek te bewonen, maar in de potentie om die plek te veranderen. Het is dus nu aan de kunstenaars (en burgers) om in te spelen op een tijdsgeest waarin het publiek emancipeert, steeds meer wordt verleid deel te nemen aan cultuur en daarbinnen letterlijk en figuurlijk transnationale actoren van betekenis te worden. (b)

a *Political Space and Cultural Dissent.* (Amsterdam: Valiz, 2017)

Max Majorana & Miriam van Ommeren (eds.), *Do It With Others.* (Tilburg: Incubate Art, 2017)

Lees op onze website meer recensies van twee pareltjes uit Tsjechië uitgegeven door Voetnoot Publishers, een boek over componist György Ligeti, een knotsgekke biografie over Ozzy Osbourne, een roman over Cecilia en de liefde voor alternatieve muziek en een fotoboek over ThisQuietArmy.